

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Карнаух Леся Петрівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Психологія»

Науковий керівник:

*доктор психологічних наук,
професор Мороз Людмила Іванівна*

Умань – 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	
1.1. Генезис гендерної проблематики в історії зарубіжних та українських міждисциплінарних досліджень	11
1.2. Дослідження гендерної соціалізації дітей дошкільного віку в контексті суспільно-історичного розвитку суспільства	21
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДИКИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	31
2.1 Теоретичне обґрунтування методологічних засад гендерної соціалізації старших дошкільників	31
2.2. Методика дослідження гендерної соціалізації особистості у старшому дошкільному дитинстві: критерії, показники, рівні	52
2.3. Сутність, зміст та особливості дослідницько-експериментальної роботи з гендерної соціалізації дітей в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти	76
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	73

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Одним із пріоритетних напрямків розвитку суспільства в умовах демократичних змін в Україні є впровадження гендерного егалітаризму в усі сфери суспільства, проголошення гендерної рівності як невід'ємної складової основних прав і свобод особистості в сучасному соціумі, що актуалізує проведення гендерних досліджень в освітній галузі. Реформування дошкільної освіти в умовах впровадження нових орієнтирів Базового компоненту дошкільної освіти (2021р.) визначається новими цілями і функціями закладів дошкільної освіти, що в умовах взаємодії з сім'єю забезпечать повноцінну гендерну соціалізацію дітей дошкільного віку як передумови повноцінної реалізації «Я».

Самодостатність, особистісне зростання, креативність, розвиток внутрішнього світу жінки і чоловіка поступово стають першочерговими цінностями, оскільки свобода особистості може бути досягнута шляхом саморозвитку, руйнацією стереотипів. Демократичні процеси в Україні вимагають вироблення нових освітніх вимог до дошкільної освіти як першої ланки гендерної соціалізації особистості, що пов'язано передусім з необхідністю забезпечення рівного доступу обох статей до різних сфер життєдіяльності.

Проблема гендерного виховання знаходить відбиття в нормативно-правових документах України: Конституції України, Законах України: «Про освіту», «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок», «Про дошкільну освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», «Базовому компоненті дошкільної освіти».

Наукове вивчення цієї проблеми має свою історію та розгалужується на різні напрями. Питанням гендерного становлення особистості присвячено праці С. Гаубаса, Д. Ісаєва, О. Кікінеджи, Н. Коцур, О. Кузнецова, В. Кравця, О. Олійник, О. Сечейко, М. Ткалич. Питанням гендерного виховання молоді займалися: О. Вейнингер, А.Кочарян, Л. Долгих, С. Макаренкоенко, С. Линник, Т. Рєпіна, Л. Чернецька, Л. Харченко, А. Чубатенко. Проблема

гендерної соціалізації підлітків та школярів вивчалася в дослідженнях таких науковців, як : Р. Бернс, О. Т. Говорун, С. Вихор, Н. Городнова, А. Кочарян, О. Лосєва, В. Москаленко, Т. Кравченко.

У дослідженнях науковців зазначається, що трансформаційні зміни в укладі сучасної сім'ї змінюють еталони гендерної поведінки, модифікують ролі та статус взаємодії між чоловіками і жінками (Г. Васильченко, С. Гузенко, Д. Ісаєв, І. Ковальчук, С. Ковальова, Д.Ткалич).

Ми суголосні з думкою таких дослідників, як В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінеджи про те, що перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до системи гендерних взаємин та ролей та виокремлює суперечність між дихотомічним їх розподілом та егалітарними викликами до них.

Особливості сучасного гендерного розвитку дитини дошкільного віку досліджено в роботах В. Бочелюк, С. Діденко, М. Джемкена, О. Кікінеджи, І. Кона, М. Сентер, З. Фрейда, Р. Фішера. Деякі питання гендерної соціалізації старших дошкільників стали предметом дослідження у сучасних науковців А. Аблітарової, А. Аніщук, Л. Бобак, В. Кагана, І. Луценко, Ю. Савченко, А. Корінної, Л. Олійник, Н. Попової, О. Поперечняк. У їхніх працях накопичено певний фонд наукових знань про гендерну соціалізацію старших дошкільників, але психологічних проблем, які вимагають їх наукового розв'язання, набагато більше.

Для сучасної постановки питання про розробку методики здійснення гендерної соціалізації старших дошкільників існує безліч причин. Перша, пов'язана з відсутністю диференційованого підходу до дітей відповідно до їхньої гендерної приналежності. Аналіз практики освітнього процесу у закладах дошкільної освіти показує, що соціалізація дітей старшого дошкільного віку у відповідності з їх гендерною приналежністю відстає від реальних потреб та не відповідає сучасним вимогам. У закладах дошкільної освіти гендерна соціалізація здійснюється недостатньо, лише деякі вихователі інтуїтивно реалізують диференційований підхід до хлопчиків і

дівчаток, акцентуючи увагу на обов'язках хлопчиків допомагати і поступатися дівчаткам, не ображати їх, заступатися за них. Відтак, гендерна приналежність дитини – конструктивний складник її індивідуальності, враховувати який у процесі виховання дитини вкрай необхідно.

Друга – недостатня обізнаність педагогів, батьків у питаннях гендерної освіти старших дошкільників, що в дорослому віці призводить до стрімкого зростання числа позашлюбного народження, до відсутності ранньої орієнтації на виконання соціальної ролі батька чи матері у житті. Складність такої роботи полягає в тому, що і педагоги, і батьки відчувають недостатність теоретичних і практичних знань про диференційовані особливості фізіологічних функцій і психічних процесів хлопчиків і дівчаток, про методику.

Третя причина пов'язана з необхідністю систематизації процесу гендерної соціалізації старших дошкільників. Якщо не організувати прихолого-педагогічний супровід гендерної соціалізації планомірно і науково виважено, то психосексуальний розвиток дитини старшого дошкільного віку піде шляхом випадковості, стереотипу і шаблонності. Необхідним є подолання стереотипів, коли гендерне соціалізація розглядається як процес, який не потребує спеціальної уваги, який не становить складності через те, що не має обмежень у віці.

По своїй суті гендерна соціалізація – це процес цілеспрямованої взаємодії та впливу на дітей задля формування у них психології статі. Вона включає усвідомлення дитиною власної гендерної приналежності та пов'язаної з нею психосексуальної та соціосексуальної орієнтації, тобто, оволодіння соціопсихологічною роллю, яка вважається відповідною до моральних та естетичних норм людського суспільства. Це означає, що гендерна соціалізація не може мати стихійного, випадкового характеру, так як це об'єктивно детермінований та соціально зумовлений процес.

Отож, сьогодні не можна говорити про компетентність сучасного педагога без вивчення ним особливостей та методики здійснення гендерної

соціалізації вихованців старшого дошкільного віку на сучасних психолого-педагогічних засадах. Мова йде про визнання самоцінності дитинства, застосування принципів особистісно-орієнтованого навчання і виховання, реалізацію культуротворчої функції в новій, розвивально-освітній парадигмі, системний підхід до гендерної соціалізації дитини старшого дошкільного віку на засадах гуманізму та демократизму (О. Богатир, Т. Говорун, О. Кононко, В. Кравець, О. Кочерга, Л. Олійник, Т. Титаренко). Настанови гуманістичної педагогіки є засадничими у розробці та впровадженні новітніх освітніх технологій для гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку (В. Каган, І. Кон, О. Кононко). «Гендерний підхід» української педагогічної думки, що розроблений вітчизняними класиками, є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення моделі гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків старшого дошкільного віку.

Вимагають дослідження питання вивчення ефективних методів, форм роботи, психолого-педагогічного супроводу здійснення гендерної соціалізації старших дошкільників, удосконалення професійної компетентності вихователів та обізнаності батьків, в основі яких лежить сприйняття дитини як неповторної цілісної особистості із притаманними лише їй гендерними та індивідуальними особливостями.

Змістовий аналіз різноманітних джерел засвідчив, що обрана нами тема дослідження є складною й багато в чому суперечливою проблемою, яка акумулює в собі наукові знання різних напрямків.

Основним поняттям нашого дослідження є „гендерна соціалізація”, яку ми розглядаємо як процес і результат загального й психосексуального розвитку дівчинки/хлопчика відповідно до вікових особливостей дорослішання, зумовлений конкретними соціальними умовами; як процес розвитку особистості, індивідуальності дівчинки/хлопчика в реальній життєдіяльності, що здійснюється в системі взаємин з дорослими, ровесниками своєї й протилежної статі й самим собою.

Незважаючи на розширення напрямів досліджень загальносоціалізаційної проблематики, соціальне гендерне становлення особистості на етапі старшого дошкільного дитинства не знайшло належної науково-методичної розробки. Очевидними є *суперечності*, які, виникнувши в нових соціальних умовах, вимагають ефективного і швидкого вирішення, між:

– вимогами, які ставить сучасна соціальна ситуація в Україні до гендерної соціалізації особистості у старшому дошкільному дитинстві, та нездатністю соціальних інституцій суспільства реалізувати свої психолого-педагогічні функції, що сприяють виконанню цих вимог;

Відсутність достатньо повного, заснованого на теоретичному аналізі та практичному досвіді проектування психолого-педагогічного супроводу гендерної соціалізації особистості у старшому дошкільному дитинстві, психолого-педагогічна значущість та актуальність проблеми, об'єктивна необхідність розв'язання наявних суперечностей зумовили актуальність і доцільність вивчення зазначеної проблеми та дали підстави для вибору теми дослідження: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ»**.

Мета дослідження полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації методики гендерної соціалізації особистості старших дошкільників освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Завдання:

1. З'ясувати на теоретичному рівні психологічну сутність процесу гендерної соціалізації особистості.
2. Науково обґрунтувати сутність понять «гендерна соціалізація особистості у старшому дошкільному дитинстві», розкрити сутність та специфіку гендерного соціалізаційного процесу, який відбувається на цьому віковому етапі.
3. Розробити критерії, показники, охарактеризувати рівні гендерної компетентності особистості у старшому дошкільному дитинстві.

4. Теоретично обґрунтувати методологічні засади й апробувати експериментальну методику гендерної соціалізації особистості старшого дошкільника в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Об'єкт дослідження – процес гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – методика гендерної соціалізації особистості старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження: а) *теоретичні* – аналіз психологічної, педагогічної науково-методичної літератури з проблематики гендерної соціалізації, б) *емпіричні*: діагностичні (спостереження, бесіди, анкетування, тестування, вивчення документації) на пошуковому та констатувальному етапах. У розв'язанні завдань дослідження провідна роль буде відводитися психологічному експерименту (констатувальний, формувальний, контрольний етапи). Використані методи взаємодоповнюватимуть один одного і забезпечуватимуть можливість комплексного пізнання предмета дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає у психологічному аналізові поняття «гендерна соціалізація» та обґрунтуванні критеріїв та показників сформованості гендерної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розроблено та апробовано методику гендерної соціалізації старших дошкільників; систему занять та ігор, які можуть бути використаними у роботі з дітьми.

Експериментальна база дослідження – ЗДОН №25 м. Умані м. Умані Черкаської області.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на звітній науково-практичній конференції Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини 2021 року. Результати дослідження можуть бути використані дошкільними педагогами і практичними психологами у практиці закладів дошкільної освіти для діагностики рівнів

гендерної компетентності дітей старшого дошкільного віку; як науково-методичні рекомендації для забезпечення педагогічно виваженої гендерної соціалізації дітей; у процесі підготовки дошкільних педагогів та психологів у вищих навчальних закладах,

Структура й обсяг магістерської роботи. Дослідження складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 100 сторінок. Робота містить 2 таблиці. У списку використаних джерел 90 найменувань, що охоплюють 7 сторінок.

Висновки.

1. Аналіз психологічних джерел дав змогу проаналізувати зміст ключових понять дослідження: «гендер», «гендерна ідентифікація», «гендерні ролі», «гендерна соціалізація». Гендерна соціалізація старших дошкільників – процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, установок відповідно до уявлень про гендерну роль. Мета гендерної соціалізації визначається підготовкою дітей до гнучкого гендерного репертуару у поведінці та різноманітних сферах життєдіяльності із урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів і можливостей. пропагування ідеї рівності та взаємозамінності гендерних ролей, повноти розвитку індивідуальності.

2. У дослідженні акцентовано увагу на особливостях гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку.. Специфіка гендерної соціалізації старших дошкільників полягає в урахуванні вікових (довірливість, безпосередність, емоційність, наслідуваність) та індивідуальних особливостей розвитку особистості. У старшому дошкільному віці в дитини розвивається розуміння докільця та свого місця в ньому, усвідомлення себе в контексті «Я серед інших», з'являються соціальні мотиви поведінки. По-друге, у дитини розвивається мотиваційна, емоційно-вольова сфери, які забезпечують стійкість і незалежність поведінки. Дошкільник починає спиратися у своїй власній поведінці на інтеріоризовану

систему знань про норми гендерної поведінки, що формується в процесі взаємин з іншими людьми.

3. Виявлено критерії гендерної компетентності дітей старшого дошкільного віку з відповідними показниками: емоційно-комунікативний критерій з показниками – емпатія, емоційна стабільність, інтерес до емоційного стану інших; здатність ефективно встановлювати гендерні взаємини; пізнавальний критерій з показниками – самоідентифікація себе як хлопчика або дівчинки; соціальні уявлення про представників своєї та протилежної статі; гендерні ролі людей різної статі; ціннісно-поведінковий критерій з показниками – засвоєння репертуару поведінки відповідно до прийнятих в суспільстві норм гендерної культури, уміння встановлювати партнерські стосунки з однолітками різної статі; позитивне самосприйняття себе як представника певної статі, толерантність. На основі окреслених критеріїв гендерної компетентності та їх показників було схарактеризовано рівні гендерної компетентності дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній та низький. Виявлено, що більшість дошкільників перебували на середньому (49,4 %) та низькому (39,1 %) рівнях гендерної компетентності.

4. Проаналізовано і обґрунтовано методологічні засади дослідження. В основу дослідження використано гендерний підхід – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, що дає більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки (*В. Кравець*); *особистісно орієнтований підхід* до виховання ґрунтується на засадах західної гуманістичної психології: самоцінності, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності (*І. Бех*) Означені підходи передбачають: орієнтацію на нейтралізацію і пом'якшення різниці між статями, гендерних стереотипів; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, виховання в дусі вільного вибору гендерної ідентичності, заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, можливість відступу від традиційних патріархальних моделей побудови суспільства.

Обґрунтовано психолого-педагогічний супровід гендерної соціалізації, що є процесом особистісної взаємодії між тим, хто супроводжує і тим, хто цього потребує, спрямованих на актуалізацію соціального потенціалу дитини для її успішної соціалізації. 5. У ході дослідження обґрунтовано та апробовано експериментальну методику гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку, в якій відображено: мету та етапи: ознайомлювальний, спрямований на гендерне усвідомлення дітьми себе як представника певної статі; збагачувальний, спрямований на збагачення уявлень про гендер; діяльнісний, спрямований на узагальнення уявлень дітей про норми поведінки у сім'ї та соціумі хлопчиків і дівчаток), методику на кожному етапі, критерії, показники і рівні гендерної компетентності дітей. Для реалізації означених завдань використовувалися такі форми роботи: практикум, організація свят і розваг, чайнвордами, ребусами, проведення тематичних днів, організація практичного соціального досвіду; методи: моделювання, розігрування та аналіз конфліктних ситуацій, вправлення, привчання, сюжетно-рольові ігри, театралізовані ігри, дидактичні ігри, методика «репетиція поведінки», інтерактивні методи, створення виховуючих ситуацій, метод організації діяльності, дискусії, ідентифікація своїх і чужих вчинків, елементи психодрами, метод творчого проекту, ігри-тренінги.

Кількісні показники рівнів гендерної компетентності дошкільників експериментальних груп засвідчили позитивну динаміку. Відмінність одержаних результатів у контрольних та експериментальних групах істотна та є наслідком запровадження у освітній процес закладу дошкільної освіти експериментальної методики гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку, а не впливом випадкових чинників. Отже, у ході дослідження доведено, що реалізація експериментальної методики гендерної соціалізації дітей старшого дошкільного віку позитивно і результативно впливає на ефективний перебіг цього процесу.